

rationem, ut eorum qui consueverunt rerum omnium æqualem demonstrationem petere; vel e contrario eorum quia ea tantum credenda putant, quæ inveniunt in auctoribus sibi familiaribus, et reliqua omnium ut nova et insolita statim rejiciunt. Quos oportet Philosophi verba, lib. 1 Ethic., c. 6, attente legere et perpendere: *Melius (inquit) forsitan, et oportere videbitur, sua quoque, præsertim philosophos pro veritatis salute refellere; nam cum ambo sint amici, sanctum est honori veritatem præferre.* Itaque quando consuetudo hujusmodi est, non est illi ratio docendi accommodanda, sed potius ipsa rationis efficacia superanda est aut moderanda. Aliquando vero consuetudo est optima, et accommodata sanæ doctrinæ, et tunc optimum consilium est, discendi rationem consuetudini accommodari; quia, ut Aristoteles hic ait, quod consuetum est, semper est notius; discendi autem ratio a notioribus, quoad fieri possit, sumenda est. Consuetudo etiam altera natura censetur; quæ vero magis sunt naturæ consentanea, facilius addiscuntur. Ut igitur Aristoteles ait, 2 Ethic., c. 1, *non parum, sed plurimum, quin potius totum refert, ut sic vel non sic homines ab adolescentia consuescant.* Quod non solum in moribus, sed etiam in scientia addiscenda verum est.

Alterum notandum est, non solum ex consuetudine, sed ex naturali ingenio ac peculiari cujusque constitutione oriri, ut alii aliter discere aut docere appetant, ut hic recte Fonseca notavit. Et quando ex hoc capite oritur ut disciplina, aliterquam debeat, tractetur, difficilius est naturam corrigere aut mutare, ut per se constat.

Q. 2. Quo sensu dictum ab Aristotele sit: *Ab-surdum est scientiam simul et modum scientiæ querere.* Omnes fere interpretes, per modum sciendi, dialecticam intelligunt, unde sumunt aliqui occasionem tractandi hoc loco de natura dialecticæ, an, scilicet, scientia sit, et an necessaria ad alias scientias; quoniam Aristoteles in prædictis verbis videtur eam a scientia distinguere, et docere ante scientiam præmitti debere. Verumtamen has quæstiones in ipsam dialecticam rejiciendas censeo; et supponendum, doctrinam propriam dialecticæ, quam dialecticam docentem vocant, esse veram scientiam. Procedit enim ex principiis evidentibus ad demonstrandas conclusiones suas, interdum a posteriori, seu ab impossibili, interdum etiam per propriam causam, at ex discursu illius doctrinæ satis constat,

Tamen, quia illa tota doctrina eo tendit ut modum sciendi doceat, quamvis illum demonstrative doceat, ex fine appellata est ab Aristotele modus sciendi, et ab aliis scientiis distincta, quæ tantum scientiæ sunt, et modum sciendi non demonstrant, sed tantum participant ipsum a dialectica.

Dices: ergo saltem in dialectica ipsa non erit absurdum simul quærere scientiam, et modum sciendi. Respondetur concedendo sequelam, quia in illa scientia modus sciendi, late ac generatim sumptus, inquiritur ut finis, seu ut objectum cognoscendum; scientia vero ipsa inquiratur ut forma et perfectio tali studio obtinenda. In aliis vero scientiis cum modus sciendi non queratur ut objectum aut finis, debet supponi ut instrumentum deserviens ad scientiam obtinendam; ideoque in aliis scientiis absurdum et operosum esset simul inquirere scientiam, et sciendi modum et de illis, ut dixi, locutus est Aristoteles.

Quod vero in dialectica non sit impossibile simul inquirere modum sciendi et scientiam, ratio est, quia intellectus reflectitur in seipsum, et ita dum in suis actibus modum inquirat, quo apte ad scientiam acquirendam disponantur, hanc ipsam formam seu dispositionem suorum actuum per proprias causas investigat, et in eis demonstrandis eandem dispositionem seu ratiocinandi modum tenet, atque ita in inquisitione et ostensione illius modi sciendi, modum scientiæ servat, et ita simul scientiam acquirit. Ad quod etiam juvatur naturali dialectica, quæ in homine est principium omnis scientiæ, quantum ad formam et modum discurrendi. Denique ideo specialiter in dialectica hoc non est absurdum, quia non potest aliter fieri, nec ante illam supponi potest alius sciendi modus acquisitus, nec procedi debet in infinitum, sed sistendum est in forma, quæ simul sit quod et quo, id est, scientia et modus sciendi.

Addi denique potest, præter dialecticam, quæ generalis est omnibus scientiis, esse in unaquaque scientia peculiarem ac propriam procedendi modum, qui etiam modus sciendi appellari potest. Quo sensu distinxit Averroes logicam communem, et propriam unicuique scientiæ, ut Alexand. Alensis hic notavit; modum enim illum proprium sciendi appellavit propriam logicam; est enim applicatio quædam dialecticæ, vel alicujus partis ejus. Et hic etiam modus sciendi in singulis scientiis præmittendus est, ne confuse procedatur, ut tetigit etiam Aristoteles, 1 de Par-

tibus animal.; c. 4, et lib. 1 Ethicor., c. 3, et in Physica aliisque fere scientiis observat. Et hoc etiam in tradenda dialectica fere ab omnibus auctoribus servatur, ut in principio perfunctorie, et absque exacta demonstratione viam sciendi præparent; postea vero per ipsam dialecticam sciendi modum demonstrative perficiant.

Q. 3. Utrum in omnibus scientiis æqualis sit certitudo vel evidentia. Hæc quæstio moveretur occasione verborum Aristotelis, text. 6: *Mathematicorum accurata docendi ratio non in omnibus postulanda est.* Quæ fere repetit infra, lib. 6, c. 1, et similia habet lib. 4 Ethicor., c. 3 et 7. Et in genere, quomodo in certitudine possit esse inæqualitas, tractatur in l. 1 Posteriorum, quamvis Theologi exactius id edisserant in materia de fide; in præsentibus vero de gradu certitudinis metaphysicæ comparatæ ad mathematicam et physicam disserimus infra, disp. 1, sect. 5.

Q. 4. An omnis res naturalis habeat materiam. Proponitur propter particulam illam fortasse, quam ponit Aristoteles, text. 16, dicens: *Fortasse omnis natura materiam habet,* ubi nomine naturæ res naturales et motui physico subjectas intelligit, juxta phrasim suam, ut patet ex l. 12, cap. 7, et aliis locis. Putant aliqui ergo adhibuisse Aristotelem illam particulam fortasse, quod non crederet cælos habere materiam. Sed facilius dici potest eam posuisse, quia existimabat eos habere materiam, licet non cum tanta certitudine sicut de aliis naturalibus rebus. Vel certe eam adhibuit, quia materia cælorum alterius rationis est. Verius tamen existimo nullum esse in ea voce mysterium, sed esse morem Aristotelis ita loqui modestiæ causa, quando ex professo rem non disputat. Itaque illa quæstio parum est hoc loco necessaria; tractatur autem infra, disp. 13, sect. 10 et 11.

Q. 5. An sit una scientia rerum omnium vel plures. Hanc attigit Philosophus in ultimis verbis hujus capituli, et pro hujus scientiæ opportunitate disseritur disp. 1, sect. 2 et 3.

Q. 6. An metaphysica ante vel post alias scientias addiscenda sit. Tangitur ab Aristotele ibid.; expeditur breviter disp. 1, sect. 4.

LIBER TERTIUS METAPHYSICÆ,

DUBITATIONES OMNES QUÆ IN HAC SCIENTIA OCCURRUNT, SUMMATIM CONTINENS.

Solent expositores inquirere, cur Aristote-

les hoc loco in quæstionibus proponendis absque earum resolutione integrum librum consumpserit. Existimo tamen id fecisse ad exaggerandam hujus doctrinæ difficultatem et utilitatem, et fortasse ad excitandum lectori desiderium inquirendi scientiam, in qua tot dubia expediuntur; et propter alias rationes, quas ipse tetigit c. 1, et sunt in eo satis perspicuæ. Proponit ergo Aristoteles in primo capite varias quæstiones; in cæteris vero rationes dubitandi in utramque partem affert, nihil autem definit. Et in proponendis his quæstionibus nullam fere methodum vel certum ordinem servat, sed prout in mentem veniebant, ita eas effudisse videtur. Quod ideo moneo, ne quis putet teneri nos, aut rationem illius ordinis reddere, aut illum servare, cum de his quæstionibus disputaverimus. Ob utramque ergo rationem proponemus quæstiones omnes eum locis ubi a nobis tractatæ ac definitæ sunt. Quod si omissæ aliqua fuerint ut inutiles ac parvi momenti, hoc etiam admonebimus.

CAPUT PRIMUM.

Quæst. 1. Sitne unius scientiæ, an plurium, omnes causas contemplari. Agitur ab Aristotele statim capit. 1, in principio. Veritas est hoc esse munus præcipue metaphysicæ, quatenus unius scientiæ esse potest, vide disp. 1, sect. 4 et 5.

Q. 2. An hæc scientia simplicia tantum substantiæ principia consideret, vel etiam prima principia complexa. Disputatur in utramque partem ab Aristotele hic, c. 2, text. 4; definitur vero affirmans ejus pars, lib. 4, c. 3, et a nobis, disp. 1, sect. 4, et disp. 3, sect. 3.

Q. 3. An hæc scientia disputet de substantiis omnibus; versatur in utramque partem hic a Philosopho, cap. 2, text. 5, et definitur lib. 4, cap. 2, lib. 6, cap. 1, et a nobis disput. 1, sect. 2.

Q. 4. An præter substantias sensibiles dentur aliæ separatæ. Hæc solum tractatur hic ab Aristotele de ideis, et de rebus mathematicis, de quibus supra, lib. 4, cap. 6 et 7, et infra, lib. 7, cap. 12 et sequentibus. Sed hoc sensu censeo inutilem quæstionem, ideoque breviter expeditur a nobis disp. 4, sect. 1 et 2, et disput. 5, per totam; et aliqua addidimus in disp. 25, de causa exemplari. Propria vero quæstio est de substantiis angelicis, quæ tractatur a Philosopho, lib. 12, c. 8, et a nobis, disp. 35.

Q. 5. An eadem scientia sit de substantiis, et

de illis quæ per se substantiis accidunt. Versatur cap. seq., text. 6, et definitur pars affirmans, l. 4, c. 1 et 2. Et est res clara, magisque dialectica quam metaphysica, et in ordine ad hanc scientiam expeditur a nobis disputatione 1, sect. 1 et 2.

Q. 6. An communes affectiones entis, ut idem ac diversum et similes, considerentur in hac scientia, ibidem.

Q. 7. An genera et differentie censenda sint principia rerum, vel potius partes physicae, ut materia et forma. Hanc versat in utramque partem Aristoteles in cap. 3 hujus libri. Nobis vero non videtur specialem disputationem requirere; utraque enim censemus dici posse principia, illa metaphysica, hæc physica. Quia vero compositio metaphysica solum per rationem est, physica vero realis, ideo principia physica censemus esse propria rerum materialium, de illisque disputamus per totas disputationes 13, 14, 15 et 16. Principia vero metaphysica solum sunt principia secundum modum nostrum concipiendi, et secundum rationem, de eisque dicimus tractando de universalibus, disput. 5, sect. 1 et 2, et disput. 6, per totam.

Q. 8. An inter genera ea sint magis principia quæ magis universalia sunt. Hanc versat latissime Aristoteles fere toto cap. 3. Est vero inutilis; nam genera remota dici possunt magis principia extensive, propinqua vero, intensive, vel illa magis in ratione potentie et materie, hæc in ratione formæ ac perfectionis; sed hæc solum pertinent ad loquendi modum.

Q. 9. An præter materiam aliqua sit per se causa, atque ea separabilis, necne, et an una vel plures numero. Hanc ponit Aristoteles eisdem fere verbis versus finem capituli; habet autem ambiguum sensum. Nam si propria verba ut sonant sumantur, videtur quæri an ultra causam materialem detur formalis, et aliæ. Et hoc sensu tractatur hæc quæstio infra, lib. 4, c. 2, et a nobis late, disp. 12, de causis in communi, in sequentibus. Non videtur autem hic esse sensus Aristotelis, quia statim, c. 4, quæstionem hanc cum aliis sequentibus disputat in sensu longe diverso. Alius ergo quæstionis sensus erit, an præter materiam, id est, extra res singulares, sit aliqua per se causa. Ita enim uti solet Aristotel. voce illa præter, in sensu Platónico; cum Platone enim hanc sæpe agit quæstionem, et hoc sensu tractat illam, c. 4, text. 12, et a nobis definita est disput. 5 et 6, tractando de uni-

versalibus. Solum manet difficultas, quia tunc sequens quæstio cum hac videtur coincidere.

Q. 10. Est ergo decima quæstio, an sit aliquid præter ipsum totum materiale individuum. Hanc quæstionem proponit Aristoteles, text. 2, illis obscuris verbis: *Sitne aliquid præter simul totum?* Exponit autem quid intelligat per *simul totum*, dicens: *Voco autem simul totum, cum aliquid de materia prædicatur*, id est, ut interpretor, species de materiali individuo. Videtur ergo quæri an in rebus materialibus species sit aliquid præter individua, et in hoc sensu quæstio est cum Platone. Apparet autem eadem cum præcedente, prout a nobis exposita est. Nisi dicamus, ibi quæri ex ratione causæ, hic ex ratione quidditatis, et ita materialiter esse eandem quæstionem, formaliter vero diversam; vel certe ibi quæri de reali separatione, hic de formali seu ex natura rei, prout a nobis disputatur, disputatione 5, sect. 2. Alii vero intelligunt generatim hic quæri an quod quid est in rebus materialibus, sit idem cum eo cuius est. Quam quæstionem late Aristoteles prosequitur, lib. 7, c. 4 et 15, et nos late, disput. 34, fere per totam.

Q. 11. An principia non solum specie, sed etiam numero definita sint, id est, unicuique rei propria, et in distinctis rebus diversa. Hæc tractatur infra, cap. 4, text. 13, et lib. 12. Sed non est in ea immorandum, nam certum est principia intrinseca multiplicari numero multiplicatis individuis, et non plusquam illa; idque aliter in formis, aliter in materia verum esse. Formæ enim multiplicantur secundum suas entitates in diversis individuis; materia autem non semper, quia una numero entitas materie subest successive diversis formis; variatur autem secundum dispositiones, atque ita materia proxima semper est diversa, vel specie vel numero, pro ratione formarum. Principia autem extrinseca non ita multiplicantur, quia unum esse potest diversarum rerum principium; aliquando vero multiplicantur, et semper sunt in numero finito, quia in nulla multitudine causarum datur progressus in infinitum, ut supra, lib. 2, annotatum est.

Q. 12. An rerum corruptibilium et incorruptibilium sint eadem principia. Tractatur ab Aristotele, infra, c. 1, text. 15, et l. 12, c. 4. A nobis vero in disp. 13, sect. 11, ubi de principiis intrinsecis, de extrinsecis vero disp. 29, sect. 2.

Q. 13. An omnia principia etiam corruptibili-

lium rerum sint corruptionis expertia. Tractatur ab Aristotele eisdem locis, sed in particulari disseritur de materia a nobis in propria disputatione. De forma vero solum habet controversiam in anima rationali, quæ non spectat ad hanc scientiam. In causis autem extrinsecis fere non est locus huic quæstioni; causa enim proxima et univoca rerum corruptibilium esse debet corruptibilis; causæ vero superior esse potest incorruptibilis æterna. Necessarium etiam est species omnes incorruptibiles ab aliqua re æterna et incorruptibili ducere originem, ut demonstratur a nobis disp. 29, sect. 1.

Q. 14. An verum et ens sit ipsa rerum substantia, an vero aliquid aliud eis subjiciatur. Hæc disputatur ab Arist., c. 4, text. 16. Est tamen inutilis, et Platónica. Namque si de ente et uno transcendentibus sit sermo, satis constat non esse aliquid præter substantiam seu essentiam indivisam uniuscujusque rei, de quo satis in disputatione 4 et 5 disserimus. Si vero sumatur per antonomasiam pro primo ente per se uno, sic constat esse quid separatum a cæteris rebus, non tamen esse substantiam earum, nec subjectum, sed primam earum causam, de quo disput. 22, sect. 1, et disputat. 29, sect. 1 et 2, copiose disserimus. Si tamen aliis occultis et metaphoricis significationibus sumantur ens et unum, explicentur illæ, et facilis erit responsio.

Q. 15. An principia rerum sint ipsa universalis, vel res singulares. Hæc quæstio tractatur infra, c. 5, text. 20, et lib. 7, a c. 13, et intelligi potest moveri contra Platonem, an, scilicet, ideæ sint principia rerum, et sic jam tractata est dicto loco et alias sæpe. Potest etiam coincidere cum illa, qua quæritur an actiones sint singularium, quæ tacta est in lib. 1, et tractata disp. 34, sect. 9; vel, ut D. Thomas exponit, an principia talia sint secundum rationem universalem vel singularem, et sic tacta est disp. 5, sect. 3, 4 et 6.

Q. 16. An principia rerum causent aliter quam per motum. Hæc de sola efficiente causa videtur proprie tractari, ut in disput. 22, sect. 1. Aristoteles autem nunquam in hoc sensu eam ex professo disputavit, sed videtur eam proponere propter ideas Platonis, quas ille dicebat alio modo inducere formas, et videtur illam discutere infra, cap. 6, text. 18. Quo etiam sensu traditur a nobis disp. 15 et 18, ubi de educatione substantialis formæ et principio ejus effectivo disserimus.

Q. 17. An principia rerum sint actu vel poten-

tia. Hæc de singulis principiis infra suis locis disputatur, scilicet de materia, forma, etc. At videtur hic proponi ab Aristotele propter elementa quæ sunt principia misti, de quibus quæstio est, an sint actu vel potentia in misto. Quam quæstionem disputat c. 6, text. 19, et nos disp. 15, sect. 10.

Q. 18. An numeri, figuræ, longitudines et puncta, substantiæ quædam sint, necne. Tractatur ab Aristotele infra cap. 5, et lib. 13 et 14 latissime; in ea vero nihil dicendum est præter ea quæ inferius de quantitate disputamus, disp. 40 et 41.

CAPUT II.

AFFERUNTUR QUINQUE PRIMARUM QUESTIONUM
RATIONES DUBITANDI.

Supervacaneum censeo singulas rationes adnotare, cum in textu et aliis expositoribus, et legi et facile intelligi possint. Quanquam vero Aristoteles inter proponendum has rationes nonnullas sententias proferat scitu et disputatione dignas, tamen cum hinc et inde argumentando semper procedat, nihil firmum de illius sententia habere possumus, ut etiam Averroes initio commentariorum hujus libri adnotavit. Et ideo, si recte procedendum est, nullum in toto hoc libro præbet Aristoteles fundamentum ad quæstiones quas incidentes seu textuales vocant, pertractandas. Nihilominus solent circa hoc caput sequentes tractari.

Quæst. 1. An scientiæ mathematicæ demonstrant per causam efficientem et finalem; partem enim negantem assumit ut veram Aristoteles argumentando in tex. 3. Tamen, cum illo argumento aliquid falsum Aristoteles apparenter confirmare nitatur, scilicet, nullam esse scientiam quæ omnes causas consideret, constat ex illo testimonio nihil de Aristotelis sententia affirmari posse. Illam autem quæstionem prætermittendam censui in hoc opere, tum quod ad naturam et rationem scientiarum mathematicarum declarandam potius spectet, tum etiam quod facillima sit. Nam constat res illas de quibus mathematicæ disputant, secundum se habere causas efficientes et finales, nam quantitas, linea, puncta, ab aliquo et propter aliquid fiunt; tamen prout considerantur a scientiis speculative mathematicis, abstrahuntur ab his causis, quia abstrahuntur a motu et ab omni usu. Et ita non dixit Aristoteles res mathematicas non habere causam efficientem et finalem,

sed mathematicas scientias non demonstrare per has causas.

Et ratio a priori esse videtur, quia mathematicæ non considerant propriam essentiam et naturam quantitatis, sed solum proportionem quasdam, et proprietates quæ ad eas consequuntur, non per causalitatem realem, sed per consecutionem tantum illativam. Ex quo intelligere licet, mathematicas etiam non demonstrare per causalitatem materialem, quod ut notius videtur Aristoteles reliquisse, quia hæ scientiæ abstrahunt a materia. Unde nec per formam propriam ac physicam demonstrare possunt, quia forma et materia sunt quasi correlativa. Atque hinc tandem inferunt aliqui, mathematicas non demonstrare per ullam causam, ideoque non esse proprie scientias propter quid, solumque demonstrare conclusiones suas veras esse interdum ab impossibili, interdum a signo et quasi ad sensum. Sed, licet de multis demonstrationibus mathematicis hoc verum sit, tamen negandum non est quin interdum fiat in illis scientiis demonstratio propter quid, quæ est per causam. Sed distinguenda est de causa: alia enim est realis per proprium influxum, quæ dicitur in ordine ad esse, et de hac est verum non intervenire in mathematicis demonstrationibus, ut insinuavit Averroes, 4 Physic., in princip. Alia est causa in ordine ad cognitionem, quæ magis dicitur ratio, quæ sufficit ad demonstrationem a priori, ut patet cum unum attributum divinum per aliud demonstramus, et hoc modo demonstrat mathematicus per causam, ut cum per definitionem trianguli aliquid ostendit de hoc vel illo triangulo.

Q. 2. Solet autem occasione verborum Aristotelis secundo hic quæri, an entia mathematica sint bona, quam satis attigimus in disp. 10, sect. 2.

Q. 3. Utrum omnes actiones sint cum motu. Hoc enim etiam affirmat Aristoteles in discursu illius rationis, ubi etiam multa dicit pertinentia ad materiam de causis, ut quod immobilia non habeant efficientem, neque finem. Quod de intelligentiis creatis est falsum; sed, ut dixi, nihil eorum, quæ hic assumuntur ab Aristotele, necesse est ab eo affirmari ex propria sententia. De priori tamen propositione disputamus late tractando de creatione, disput. 12, sect. 1, ubi partem negativam demonstramus. Quod vero hic sumit Aristoteles, exponi potest de actione physica, nam supponit res mathematicas non habere

aliam superiorem actionem. Altera vero propositio disputatur ibidem, et disp. 29, sect. 1 et 2, et disp. 35, sect. 1. Hoc autem loco per immobilia solum mathematica intelliguntur, et hæc non solum secundum rem, sed secundum talem abstractionem et considerationem dicuntur non habere causam, ut declaratum est.

CAPUT III.

TRACTATUR QUÆSTIO DE PRINCIPIS, AN SINT IPSA GENERA VEL ELEMENTA SEU PRINCIPIA PHYSICA.

De quæstione, quam Aristoteles ex professo disputat, nihil novum occurrit præter ea, quæ c. 1, q. 7, notata sunt. Circa ea vero quæ obiter attingit Philosophus, nonnullæ quæstiones occurrunt, præsertim circa text. 10.

Quæst. 1. An genus prædicetur per se de differentiis quibus contrahitur, vel ut aliter quæri solet, an sit de ratione generis, ut habeat differentias extra sui rationem, id est, in quarum intrinseco et essentiali conceptu genus ipsum non includatur. Hoc enim aperte supponit Philosophus in ratione quam textu 10 conficit. Et ne quis dicat non procedere hic definiendo, sed argumentando tantum, id ex professo probat idem Philosophus, libro sexto Topicorum, capite tertio. Quocirca quæstio hæc in uno sensu metaphysica est, in alio dialectica. Est enim metaphysica, quatenus distinguit quæstionem inter genus et differentiam, et præcisionem unius ab alio, ac modum compositionis speciei ex illis, et in hoc sensu indicatur posterioribus verbis supra positis, et satis est a nobis tractata. Disputatione 6, sect. 5, et sect. 6, et ad eandem conferent, quæ in disputatione 2, sect. 6, et disputat. 39, sect. 2 tractantur.

Est autem dialectica hæc quæstio, quatenus inquirat qualitatem prædicationis, scilicet, an illa prædicatio generis de differentia, vel e converso, sit per se, ut, *rationale est animal*, vel, *animal est rationale*. Et hoc sensu tractant eam hic late Jaudunus, quæst. 12, qui affirmat esse per se; et Antonius Andr., quæst. 2, et Javellus, quæst. 2, qui id negant; et Niphus, disput. 2, qui variis distinctionibus utitur; sed res est et aliena et satis clara. Illæ enim propositiones non sunt in primo aut secundo modo dicendi per se, quos Aristoteles posuit in lib. 1 Posteriorum, quia in eis nec prædicatum est de ratione subjecti, nec subjectum de ratione prædicati. Et ratio a priori sumitur ex decisione prioris sensus. Nam cum genus et differentia ita comparantur,

ut unum sit extra conceptum et rationem essentiali alterius, et alioqui differentia non sit proprietas manans ex natura generis, ut est per se notum, fit ut unum de alio nec per se primo, nec per se secundo prædicari possit. Quod si quis velit alioqui juxta alios modos per se positos ab Aristotele, lib. 5 Metaphysic. cap. 18, vel alios qui excogitari possunt, scilicet, ut per se distinguitur contra per aliud, vel ut excludit compositionem per accidens, sic differentia sicut per se conjungitur generi, id est, immediate et non per aliud, vel sicut genus et differentia per se, et non per accidens unum componunt, ita dici potest unum de alio per se prædicari. Sed hi modi per se applicati per prædicationes, non sunt ita usitati sicut priores; præterquam quod illæ prædicationes non sunt admodum naturales, sed aliquo modo improprie, et in hoc etiam deficiunt a propositionibus per se. Nam, licet differentia divisiva comparetur ad genus per modum formæ, tamen minus universalis est quam genus; e contra vero, licet genus sit universalius, comparatur tamen ad differentiam ut potentia, et non ut actus, et ideo non tam proprie et directe prædicatur. Absolute ergo propositiones hæc rejiciendæ sunt a numero propositionum per se.

Q. 2. An habere differentias extra sui rationem, in quibus non includatur, nec de eis per se prædicetur, sit non solum de ratione proprii generis, sed etiam de ratione omnis prædicati univoci, vel habentis unum conceptum objectivum communem omnibus contentis sub illo. Hanc quæstionem attigimus disputat. 2, sect. 5 et 6, ubi ostendimus, non oportere ut ea proprietas conveniat omni prædicato communi secundum eundem objectivum conceptum; et disp. 39, sect. 2, ostendimus non convenire omni prædicato essentiali seu quidditativo, et Aristotelem hoc loco solum de proprio genere locutum fuisse, quidquid nonnulli expositores contendunt. Idemque attigimus disp. 32 et 30.

Q. 3. An species per se prædicetur de differentia constituyente ipsam, ut, *rationale est homo*. Hanc tractant hoc loco auctores supra citati, et quidam affirmant, alii negant, alii distinctionibus utuntur. A nobis vero prætermissa est, tum quod dialectica sit, tum quod (ut bene Fonseca in commentariis indicavit, Aristoteles tam claram existimaverit partem negantem, ut eam sine probatione reliquerit et declaratione. Neque obstant quæ alii obji-

ciunt, scilicet, in ea propositione subjectum esse de ratione prædicati, et ideo esse in secundo modo dicendi per se, nam hæc est ejus definitio. Item quia hæc propositio: *Homo est rationalis*, est in primo modo dicendi per se; ergo convertens erit etiam per se saltem secundo modo. Hæc (inquam) et similia non obstant; nam illa propositio non est naturalis, sed indirecta, impropriissima et præter naturam, et ideo est extra omnem latitudinem propositionum per se. Nam definitiones illæ modorum per se, intelligendæ sunt de prædicatis et subjectis propriis et connaturalibus, non de iis quæ a nobis inverso et contranaturali ordine componuntur et convertuntur. Unde etiam dici potest, genus in illis definitionibus propositum per se, esse propositionem propriam et naturalem. Atque eadem ratione non est necesse propositionem per se converti in aliam per se, quando per conversionem fit indirecta et impropria. Adde etiam hanc esse per se primo modo: *Homo est animal*; hanc vero, *animal est homo*, nullo modo. Video controversiam esse de modo loquendi; et multos censere hanc propositionem, *Risibile est homo*, esse per se in primo modo, licet sit indirecta. Sed nihilominus prior modus est formalior et magis proprius. Alioqui etiam illa propositio: *Rationale est homo*, esset in primo modo per se; nam si in definitione risibilis ponitur homo, cur non in definitione rationalis? Atque ita eadem propositio: *Rationale est homo*, esset in primo et secundo modo per se; quod est absurdum. Sunt ergo hæc propositiones indirectæ extra ordinem propositionum per se. Vide Cajetanum, lib. 1 Poster., cap. 4 et 18.

CAPUT IV.

Disputat hic Aristoteles in utramque partem plures quæstiones in primo capite propositas, scilicet a quæstione 9 usque ad 14. Nihil tamen definit, nec novum quid, aut nostra disputatione aut notatione indigens affert.

CAPUT V.

Hic disputat quæstionem 18 de rebus mathematicis, seu quantitate, an, scilicet, hæc sit substantia, necne; nihilque dicit notatione dignum, aut nova disputatione indigens; sufficiunt ea, quæ de quantitate deserimus disputatione 40, sect. 1 et 2. Est tamen hic locus observandus pro iis quæ ibi traduntur.

CAPUT VI.

Hic disputat cæteras quæstiones supra præmissas, et semper fere revertitur ad inutilem disputationem de ideis cum Platone. Quare nihil novi solet hic etiam disputari.

LIBER QUARTUS METAPHYSICÆ.

DE SUBJECTO HUIUS DOCTRINÆ, EJUSQUE PARTIBUS, AFFECTIBUS, AC PRINCIPIIS.

CAPUT I.

DE SUBJECTO METAPHYSICÆ.

Quæst. 1. Utrum ens in quantum ens sit metaphysicæ subjectum; id quod in hoc loco Aristoteles affirmat, disp. 1. sect. 1, per totam.

Q. 2. Quenam entia seu quas rationes entium metaphysica sua contemplatione attingat. Disp. 1, sect. 2, per totam.

Q. 3. An ens secundum se habeat passiones quæ per se illi insint, et in hæc scientia de illo demonstrantur. Disp. 3. sect. 1.

Q. 4. Quotnam illæ passiones sint, quemve ordinem inter se servant. Disp. 3, sect. 2.

Q. 5. An hæc scientia versetur circa prima principia, et quid muneris circa illa exerceat. Disp. 1, sect. 4.

Q. 6. An ratione objecti vel principiorum, aliæ scientiæ subalternentur metaphysicæ. Disp. 1, sect. 5.

Q. 7. An hæc scientia habeat aliqua prima principia, ex quibus demonstrat. Disp. 3, sect. 2.

Q. 8. An hæc scientia consideret primas rerum causas et principia, et quo modo. Disp. 1, sect. 4, et disp. 12, in principio.

Q. 9. An ens in quantum ens habeat causas reales. Locis proxime citati.

Q. 10. An ens in quantum ens dicat unam aliquam rationem objectivam. Hæc quæstio hic habet locum propter ea verba Aristotelis: *Quoniam vero principia summasque causas querimus, illud necessarium esse perspicuum est, naturæ alicujus per se eas esse.* Et in fine capituli concludit: *Quapropter a nobis primæ causæ entis quatenus ens est, sumendæ sunt.* Ex quibus sententiis inter se collatis constare videtur, ex sententia Aristotelis, ens in quantum ens, dicere aliquam naturam, vel aliquam rationem communem per modum unius naturæ, cujus proprietates per se, principia et causæ possunt in hac scientia investigari. Tractamus autem dictam quæstionem disp.

2, sect. 2. Cui quæstioni annexæ sunt sequentes.

Q. 11. Utrum ens habeat in nobis unum conceptum formalem communem omnibus entibus. Disp. 2, sect. 1, per totam.

Q. 12. Utrum ens in quantum ens sit aliquid reipsa præcisum ab inferioribus. Ibid., sect. 3.

Q. 13. Utrum præscindi saltem possit secundum rationem. Disp. 4, sect. 2.

Q. 14. Utrum ens in quantum ens includat actu vel potentia inferiora. Disp. 2, sect. 2.

Q. 15. Utrum ens in quantum ens significet immediate omnia suprema genera, vel tantum mediate. Ibid.

Q. 16. In quo posita sit communis ac præcisa ratio entis. Ibid., s. 4.

Q. 17. An ens dicatur essentialiter vel accidentaliter de particularibus entibus, maxime de creatis. Ibid.

Q. 18. An ratio entis transcendat omnia, ut in omnibus modis et differentiis includatur. Ibid., sect. 5.

Q. 19. Quomodo contrahatur ens ad inferiora. Disp. 2, sect. 6.

Q. 20. Hic etiam tractari potest, an existentia creaturæ distinguatur ab ejus essentia, de qua re est copiosa disp. 31, quæ plures continet quæstiones, quæ tum ibi, tum etiam in indice disputationum, disp. 31, videri possunt.

CAPUT II.

DE ANALOGIA ENTIS ET NONNULLIS EJUS PROPRIETATIBUS.

Quæst. 1. An ens sit univocum vel analogum tum ad ens creatum et increatum, tum ad substantiam et accidens. Prior quæstio tractatur disp. 28, sect. 3; posterior, disp. 32, sect. ult.

Q. 2. An recte Aristoteles analogiam entis cum analogia sani comparaverit. Et ratio difficultatis est, quia videtur longe diversæ rationis, ut ex prædictis disputationibus constat. Duobus modis responderi potest: primo comparasse illa in analogia absolute, non tamen in modo analogiæ, quia in modo non sunt similia; *sanum* enim ita est analogum, ut forma quam significat, uni tantum significato intrinsece insit; aliis per denominationem extrinsecam. *Ens* vero significat formam seu rationem omnibus significatis intrinsece inhærentem. Unde fit, ut *sanum* non significet unum conceptum communem omnibus significatis, sicut significat *ens*.

Ex quo fit ulterius, cum Aristoteles æquiparat ens et sanum in eo, quod sicut una scientia agit de sano quoad omnia significata ejus, quatenus ab una sanitate derivantur, ita una scientia tractat de ente, cum (inquam) hæc comparat, intelligi etiam debere secundum similitudinem, non secundum æqualitatem. Nam sanum, secundum totam analogiam suam, non est adæquatum objectum unius scientiæ, directe sub se comprehendens sua significata, tanquam proprias partes subjectivas talis objecti, directe, vel (ut aiunt) in recto pertinentes ad objectum talis scientiæ; solum enim principale significatum sani, est adæquatum et directum objectum medicinæ; reliqua vero, quæ analogice dicuntur sana, in obliquo pertinent ad illam scientiam, ut signa sanitatis, vel instrumentum, vel aliquid hujusmodi. At vero ens est objectum adæquatum directe complectens suas quasi partes subjectivas, ut in disputationibus capite præcedenti citatis ostensum est. Unde fit, ut ens secundum adæquatam significationem possit esse extremum demonstrationis, in qua proprietates illi adæquatæ de ipso demonstrantur; sanum vero minime, sed solum ratione primarii significati.

Secundo responderi potest, de ente dupliciter posse nos loqui: uno modo, ut comprehendit tantum vera entia realia, et illa omnia transcendit et sub se continet. Alio modo, ut extenditur ad multa, quæ vere et intrinsece entia non sunt, solumque per quamdam attributionem extrinsecam entia dicuntur, ut sunt privationes, vel entia omnino per accidens aut rationis. Priori modo videtur locutus de ente Aristoteles in capite superiori, et illo modo est proprie adæquatum objectum et directum unius scientiæ, ut habet analogiam cum unitate conceptus, et rationis objectivæ intrinsece inventæ in omnibus significatis etiam secundariis, ut dictis locis ostendimus, et quoad hæc est comparabile cum *sano* non secundum æqualitatem, sed tantum eo modo quem nunc explicuimus. Posteriori modo videtur hic locutus Aristoteles de ente, et sic includit respectu multorum significatorum analogiam plurium conceptuum, et secundum extrinsecam denominationem respectu aliquorum, et quoad hæc comparatur cum sano, etiam in modo analogiæ, et in modo quo sub unam scientiam cadit, ut facile ex dictis constat.

Nec mirum videri debet, quod in diversa significatione sumat Aristoteles nomen entis in his duobus capitibus, nam in eis diverso

modo loquitur; in priori enim cum adæquatum objectum metaphysicæ constituat, agit de ente secundum proprium ejus conceptum objectivum; in hoc vero capite agit de tota amplitudine significationis nominis entis; unde satis expresse plura numerat, quæ vera entia non sunt, ut privationes et similia, quæ ipsemet excludit ab objecto metaphysicæ, directo, scilicet, et adæquato, lib. 6, in fine.

Q. 3. Utrum ad metaphysicam spectet agere de propria ratione substantiæ, propriisque principiis ejus. Disp. 1, sect. 2.

Q. 4. Utrum metaphysica tractet de speciebus entis, secundum proprias rationes eorum, et in universum scientia de genere sit etiam de speciebus. Tractatur disp. 1, sect. 2. Et resolutio simpliciter est negativa. Verba autem Aristotelis in textu 2, in quibus hæc quæstio fundatur, scilicet: *Unius generis una est scientia, quare et entis quotquot sunt species, unius scientiæ genere est contemplari, et specierum species*, hæc (inquam) verba ambigua sunt, et ibidem late explicantur. Solum in hoc notetur, sermonem esse formalem de speciebus entis in genere scibilis. Et ita dici potest genus entis scibilis ut sic, pertinere ad genus scientiæ; varias autem species scibilium ad varias species scientiarum. Vel etiam omnia entia quatenus in una aliqua ratione scibilis conveniunt cadere sub unam scientiam, quæ licet sit una specie, generalis dicitur ob universalem tractationem omnium entium sub alia ratione. Nihilominus tamen entium species, sub propriis rationibus (objectorum utique scibilium), ad scientias specie diversas pertinent.

Q. 5. An ens et unum idem sint et una natura. Disput. 4, sect. 1 et 2.

Q. 6. An ens et unum convertantur, seu (ut Aristoteles ait) mutuo se sequantur. Disp. 4, sect. 1.

Q. 7. An in hac reciprocatione recte comparaverit Aristoteles ens et unum ad principium et causam. Disp. 13, sect. 1, in solut. argumentorum.

Q. 8. An quæ eadem generatione generantur, et eadem corruptione corrumpuntur, unum sint. Disp. 7, sect. 2.

Q. 9. An unum privative opponatur multitudini, ut hic Aristoteles significat. Disp. 4, sect. 6.

Q. 10. An dialectica et sophistica versentur circa omne ens, et in eo convenient aliquo modo cum metaphysica. Hoc enim videtur affirmare Aristoteles in textu, spectat ta